

The Evolution of Romanian Democratic Ideas during the 1848 Revolution

*Iulian PÎNIȘOARĂ**

Abstract: One of the key moments of modernity was the year 1848. The term is, of course, not the most appropriate, but this may also be because it is quite difficult to find another that can capture all the facets of the events of that year. The revolutionary shockwave spread with remarkable speed across the entire continent, like a seismic event of great magnitude. The astonishing speed with which the events of the first half of 1848 spread led some to believe that they were the product of a “laboratory,” especially since it was still an era in which secret societies were in vogue. However, if we examine the full picture more closely and as a whole, we can easily see that things were far from being so.

Key words: revolution, conservative, Organic Regulation, Spring of Nations, The Year of Constitutions

Într-o foarte interesantă și utilă sinteză de istorie a românilor, Florin Constantiniu amintea cele două feluri în care au fost caracterizate evenimentele pașoptiste din principate și anume cea potrivit căreia acestea ar fi reprezentat o simplă copiere a celor care avuseseră loc în capitala Franței și cea potrivit căreia acestea au reprezentat o valorificare a unor idei apărute și dezvoltate în cadrul și în interiorul spațiului românesc.¹ Revoluția de la 1848 din Țările Române a fost o copie a celei din Franța în aceeași măsură în care toate mișcările revoluționare din statele europene din anul 1848 au fost și ele copii ale revoltelor franceze. O astfel de idee a putut fi susținută de faptul că cea mai mare parte a participanților la revoluțiile din principate a fost reprezentată de tineri care urmaseră studii în instituțiile de învățământ superior din capitala Franței. Într-o situație relativ similară s-a aflat Grecia a cărei diasporă extrem de activă făcuse deja cunoscute în rândul elitelor grecești, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, idealurile Revoluției Franceze de la 1789.² Restul Balcanilor nu era însă la fel de conectat la ideile apusene.³ Faptul că multe dintre propunerile de reforme cuprinse în diverse

* Lecturer PhD, “Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu; e-mail: juliandepinisoara@yahoo.com

¹ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a revizuită și adăugită, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2011, p. 218.

² Misha Glenny, *Balcanii. Naționalism, război și Marile Puteri 1804-2012*, Editura Trei, București, 2020, p. 49.

³ Ibidem.

documente programatice se explică prin aceea că în toată Europa, cu excepția Angliei⁴, realitățile politice, sociale și economice erau destul de asemănătoare.

Chiar dacă focul revoluției s-a extins cu o iuțeață uluitoare, asta nu reprezintă o dovadă pe care să se susțină prezumția că ar fi existat o premeditare și o coordonare a evenimentelor din anul 1848. Peisajul european era foarte diversificat. Franța și Spania erau state independente în timp ce Italia și Germania aveau să apară pe harta Europei abia în deceniile de după 1848. În centrul și în estul continentului români, unguri, slovaci polonezi, sârbi, croați trăiau în imperii autoritare puternic centralizate. Statele din vestul Europei erau mult mai industrializate și mai urbanizate decât cele din centrul și estul continentului. În ciuda tuturor acestor diferențe, evenimentele anului revoluționar 1848 au avut ca fundament revendicări de natură socială, constituțională și națională.⁵ Un fenomen din ce în ce mai prezent peste tot în Europa, înainte de 1848, a fost accentuarea sărăciei (având cauze dintre cele mai diverse, cum ar fi recoltele reduse din cauza condițiilor meteorologice, diverse boli etc.).⁶ Cea mai numeroasă, și în același timp cea mai defavorizată categorie socială pe tot cuprinsul continentului era țărănimea, exploatată atât de marii proprietari cât și de arendașii de mari domenii funciare. Țărănimea avea să fie și categoria socială cea mai afectată ca urmare a deteriorării condițiilor economice, mai ales în agricultură.⁷ Cu toate acestea interesele țărănimii au fost neglijate de mai toate programele de reformă întocmite în anul 1848. În acest sens este relevantă remarca lui Tocqueville care încă din 1847 observa că “o agitație surdă începe să se facă auzită în sânul claselor inferioare care pentru legile noastre sunt străine vieții publice; de aici, necesitatea de a extinde cercul drepturilor politice ale cetățenilor”.⁸ În ciuda problemelor economice și a foametei ce bântuise unele părți ale Europei, sărăcia nu poate fi reținută drept cauză a evenimentelor din anul 1848.⁹

Un rol determinant în cadrul revoluțiilor europene din anul 1848 l-au avut intelectualii iar spațiul românesc nu a făcut excepție de la regulă. În Moldova, Țara Românească și Transilvania, intelectualii au fost cei care au sintetizat și au formulat revendicările și programele mișcărilor revoluționare.¹⁰

⁴ Lipsa evenimentelor revoluționare din Anglia se explică prin faptul că aici reformele solicitate în prima jumătate a anului 1848 fuseseră adoptate, măcar în parte, datorită presiunilor realizate de către Asociația Națională a Cartei, în special prin numeroasele publicații editate de către aceasta. A se vedea, în acest sens, Christopher Clark, *Primăvara revoluțiilor. Lupta pentru o lume nouă 1848-1849*, Editura Trei, București, 2025, p. 350.

⁵ Norman Davies, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu, vol. II, Din 1795 până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2014, p. 280.

⁶ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 42-46.

⁷ Keith Hitchins, *România 1774-1866*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București, p. 291.

⁸ Alexis de Toqueville, Ed. It. Scritti politici, în îngrijirea lui N. Matteucci, UTET, Torino, 1968-1969, vol. I, p. 247, apud. Salvo Mastellone, *Istoria democrației în Europa. Din secolul al XVIII până în secolul XX*, Editura Antet, 2006, p. 86.

⁹ Christopher Clark, *op. cit.*, pp. 101-102.

¹⁰ Scurte considerații privind rolul elitelor intelectuale în timpul revoluțiilor din 1848 în lucrarea lui Christophe Charle, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*, Editura Institutul European, Iași, 2001, pp. 163-181.

În viața politică românească începuseră deja să se contureze cele două orientări politice care aveau să o domine până la sfârșitul primului război mondial, cea conservatoare și cea liberală. Din rândul conservatorilor, cea mai importantă personalitate era cea a lui Mihail Sturdza, în jurul căruia se coagulase o grupare boierească ale cărei acțiuni politice se bazau pe anumite “principii conservatoare”.¹¹ De partea cealaltă se aflau tineri care își desăvârșiseră formarea intelectuală în universitățile europene și care își însușiseră idealurile liberale ale Revoluției Franceze, așa cum au fost ele schematic descrise de Benjamin Constant ca fiind un nou model de politică a cărei caracteristică urma să fie un tip de libertate care să aibă ca temei drepturile indivizilor.¹² Pentru că mulți dintre ei au fost implicați în revoluția de la 1848 din Principate, au rămas cunoscuți ca generația pașoptistă, reprezentând cea mai longevivă generație din viața politică românească. Această generație era caracterizată câțiva ani mai târziu, de Barbu Catargiu, un alt reprezentant de marcă al conservatorilor, drept “un grup de tineri entuziaști, lipsiți de experiență politică, admiratori ai instituțiilor franceze și cunoscători superficiali ai marei revoluțiuni”.¹³

Una dintre cele mai importante dispute între cele două grupări politice era cea privitoare la Regulamentele Organice. În mod evident, conservatorii doreau păstrarea formei de organizare politico-administrativă impusă de formula regulamentară în timp ce adversarii lor solicitau adoptarea unui model care să permită extinderea drepturilor politice pentru un număr mai mare de locuitori. Din perspectiva adeptilor liberalismului Regulamentele Organice reprezentau o pădure în care “niște copaci mai mari înăbușe dezvoltarea celor mici”,¹⁴ cu toate că, așa cum specifica și *Foaie pentru Minte Inimă și Literatură*, programele de reformă soliocitau, între altele, o “păzire strânsă” a Regulamentului Organic.¹⁵

De altfel, cel puțin în Țara Românească, Regulamentul Organic reprezentase pentru liberalismul emergent un excelent teren de pregătire pentru discursul reformist, așa cum fusese cazul mișcării conduse de către Ion Câmpineanu.¹⁶ Liberalii valahi și moldoveni, ca și cei din alte părți ale Europei, nu erau o grupare omogenă ci una în care se distingeau cel puțin două facțiuni, una radicală și una moderată care avea ca scop atenuarea presiunii tot mai mari a categoriilor defavorizate.

Ceea ce frapează este faptul că deși mișcările revoluționare au cuprins cu rapiditate întregul continent ele nu au fost, în nici un caz, rod al unor uneltiri și al

¹¹ *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, p. 8.

¹² Christopher Clark, *op. cit.*, p. 124.

¹³ Barbu Catargiu, *Discursuri parlamentare (1859-1862 iunie 8)*, Minerva, Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1914, p. 22.

¹⁴ Alexandru Pelimon, *Revoluțiunea română din anulu 1848 – Mușatoiu*, Tipografia Th. Mihăescu și Vaidescu, București, 1868, p. 39.

¹⁵ A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România, volumul I, de la origini până la 1866*, București, 1910, pp. 249-250.

¹⁶ Radu R. Florescu, *The Struggle Against Russia in the Romanian Principalities: A Problem in Anglo-Turkish Diplomacy, 1821-1854*, The Center for Romanian Studies, Iași 1997, p. 199.

unor conspirații, ci al unor cauze politice și economice.¹⁷ Inegalitățile politice, sociale și economice au avut un rol de mai mică importanță. Din acest motiv reforme precum abolirea sclaviei, inegalitatea dintre bărbați și femei, extinderea drepturilor politice sau împrăștierea țăranilor au fost probleme a căror rezolvare s-a amânat pentru perioade mai mici sau mai mari de timp. Au fost și situații în care evenimentelor din 1848 cu greu li se poate pune eticheta clasică de revoluție în accepțiunea de serie de evenimente violente care schimbă și răstoarnă regimul politic.¹⁸ Este cazul Țărilor de Jos unde, în ciuda foametei, a excluderii majorității populației de la dreptul de vot și a unei nemulțumiri generalizate față de regimul monarhic autoritar, evenimentele violente au lipsit cu desăvârșire.¹⁹

Anul 1848, denumit și *Primăvara popoarelor* sau *Anul Constituțiilor*, a fost, în cele mai multe părți ale Europei, anul ciocnirilor violente, cu excepția de care am amintit mai sus, între conservatori și liberali, între adepții regimurilor autoritare existente în cele mai multe state și tendințele de reforme politice, sociale și economice pe care le clamau mișcările revoluționare. Atitudinea ultraconservatoare a regimurilor autoritare este cel mai bine reprezentată de un scurt pasaj dintr-un discurs al regelui prusac Frederic Wilhelm al IV-lea în fața Dietei Unite de la Berlin, pasaj în care suveranul atrăgea atenția că “nu este nici o putere pe Pământ care să reușească să mă facă să transform relația naturală dintre prinț și popor ... într-o relație constituțională și nu voi permite niciodată ca o bucată de hârtie scrisă să se interpună între Domnul Dumnezeu din Ceruri și acest pământ”.²⁰ Reacția domnitorului Moldovei Mihail Sturza este și ea elocventă. Protestele izbucnite la Iași, cauzate de “câțiva netrebniți cu cugetări tulburate dintre boieri”, l-au derminat pe domnitor să le atragă atenția locuitorilor țării “să se ferească cu de-adinsul de orice ademeniri de afară venite sau înlăuntru urzite, de defăimare și zdruncinătoare închipuiri, ce nu produc alta decum vătămare patriei ...”²¹

De cealaltă parte, revendicările liberale ale mișcărilor revoluționare din 1848 au avut în vedere, în mod evident, specificul fiecărei regiuni. În Imperiul Habsburgic de pildă, cele mai importante revendicări ale populației de limbă sârbă, care nu erau, de fapt, altceva decât reiterări ale unor mai vechi doleanțe precum recunoașterea limbii sârbe ca limbă oficială în imperiu, egalitate între biserica ortodoxă și cea catolică precum și convocarea anuală a adunărilor bisericesti.²² În Ungaria, și ea parte a Imperiului Habsburgic, Lajos Kossuth a sintetizat revendicările liberalilor într-o declarație care solicita “unificarea administrativă a Regatului Ungariei, o declarație de drepturi, reforme economice și sociale, libertatea presei și a religiei, extinderea dreptului de vot, un cabinet maghiar responsabil în fața unei Adunări

¹⁷ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 263.

¹⁸ Jean-Jaques Chevallier, *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours*, 6e édition revue et augmentée, Dalloz, Paris, 1981, p. 5.

¹⁹ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 344.

²⁰ Ibidem, p. 273.

²¹ Anastase Iordache, *Originile și constituirea Partidului Conservator din România*, Editura Paideia, București, 1999, p. 96.

²² Barbara Jelavici, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVII-lea și al XIX-lea, vol. I*, Institutul European, Iași, 2000, p. 281.

Naționale și abolirea servituții țărănești”.²³ În Țara Românească, principiile pe baza cărora urma să fie edificată noua construcție politică, principii formulate pentru prima dată cu vreo două decenii în urmă²⁴, erau: egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, un impozit progresiv pe venit, lărgirea drepturilor electorale, libertatea presei, a cuvântului și a întrunirilor publice, desființarea clăcii dublată de o despăgubire acordată marilor proprietari funciari, înființarea unui sistem de învățământ public gratuit, egal și liber pentru fiecare, desființarea rangurilor și titlurilor nobiliare.²⁵

Deși primele revolte au avut loc la Palermo în ziua de 12 ianuarie 1848,²⁶ majoritatea istoricilor apreciază că anul revoluționar 1848 a fost reprezentat de prăbușirea Monarhiei din Iulie, în Franța.²⁷ După aceea, A Doua Republică a fost inaugurată odată cu adoptarea unei noi constituții. Deși în preambulul documentului se arăta că “Scopul său era de a avansa mai liber pe calea progresului și civilizației, de a asigura o distribuție din ce în ce mai echitabilă a poverilor și beneficiilor societății, de a crește bunăstarea tuturor prin reducerea treptată a cheltuielilor publice și a impozitelor și de a aduce toți cetățenii la o stare de bunăstare fără alte tulburări”²⁸, ea a fost considerată mai degrabă o reglementare eterogenă, rod al unor mari confuzii în fapte și idei.²⁹ Noi constituții au fost adoptate și în Piemont-Sardinia, Olanda și Danemarca, aceasta din urmă cu cea mai democratică formula constituțională, noul parlament bicameral din regatul nordic urmând a fi ales printr-un scrutin la care participau toți bărbații care aveau vârsta de minim treizeci de ani, proprietate și reputație³⁰. În principatele române, deși nu s-au adoptat astfel de reforme, acestea rămânând dependente de Imperiul Habsburgic, Rusia și Imperiul Otoman, generația pașoptistă a redactat nu număr consistent de proiecte de constituție și alte proiecte și programe de reformă care au marcat gândirea politică românească a următorilor ani.

Principiile pe care pașoptiștii le avea un vedere pentru modernizarea societății românești îi erau aduse la cunoștință ambasadorului Angliei la Constantinopol Stratford Canning printr-un raport întocmit de consulul englez de la București R. G. Colquhoun, raport ce descrie, între altele atmosfera politică de la București, o parte a liderilor politici și ideile astora. Cei doi tineri erau Constantin Rosetti și Ion Ghica, “conducători recunoscuți”, ale căror personalități “deși foarte diferite, îi îndreptătesc

²³ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 249.

²⁴ Keith Hitchins, *Liberalismul românesc (1821-1866)*, în Victor Neumann, Armin Heinen, editori, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 137.

²⁵ Keith Hitchins, *Românii ...*, p. 297.

²⁶ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 280

²⁷ Richard J. Evans, *Goana după putere. Europa între 1815 și 1914*, Editura Corint, București, 2025, p. 235.

²⁸ <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1848-ii-republique>, accesat la data de 17.02.2025.

²⁹ Jean-Jaques Chevallier, *op. cit.*, p. 225.

³⁰ Christopher Clark, *op. cit.*, pp. 413-417.

să ia conducerea în cazul unei mișcări”.³¹ Pe C. A. Rosetti, Colquhoun îl caracteriza ca fiind un “om cu o minte vioaie dar cu idei nu foarte sănătoase, strict onest și onorabil ... este partizanul unor măsuri foarte radicale” dintre care enumera “libertatea presei, responsabilitatea ministerială, despovărarea țăranimii ... dreptul de vot ... să fie extins la toate persoanele posedând pământ sau case”.³² În privința lui Ion Ghica, consulul britanic aprecia că acesta era “un om de factură diferită de a d-lui Rosetti. El nu are entuziasmul acestuia din urmă (*al lui Rosetti*) și poate nici nu este animat de un spirit patriotic atât de înflăcărat. Este un om rece, calculat și eu cred că este omul care se ridică acum în țara sa”.³³ În privința opiniilor politice ale lui Ghica, Colquhoun aprecia că deși era de acord cu multe dintre propunerile de reformă susținute de liberali, el ar fi fost adeptul eliberării Valahiei de influența Imperiului Otoman, însă dorea ca acest lucru să se petreacă, pe cât posibil, “în așa mod încât Poarta să nu piardă nici unul din avantajele pecuniare, și ca inițiativa, chiar pentru libertate și independență, să vie de la Poartă”.³⁴

În Moldova, revoluția sau mai degrabă pseudo-revoluția, așa cum o denumea I. C. Filitti, își epuiza repede cursul evenimentelor. Un program definitoriu pentru viziunea reformatoare a revoluționarilor moldoveni este Petiția-Proclamațiune în numele tuturor Stărilor Moldovei, din 28 martie 1848. Autorii programul au considerat că “pentru a pune Moldova pe o cale de fericire” era necesară instituirea, în chiar primul punct a solicitării privind “sfânta păzire a Regulamentului în tot cuprinsul său și fără nici o răstălmăcire”.³⁵ Ori “fericirea” Moldovei depindea în mare măsură de reforme care erau incompatibile cu prevederile regulamentare. Conținutul primului punct al proclamației trebuie să fi avut însă legătură cu informația cuprinsă în raportul lui Colquhoun către ambasadorul englez la Constantinopol, Stratford Canning, potrivit căreia consulul general rus Kotzebue amenințase că în cazul apariției unor semne de revoltă, Moldova și Valahia urmau să fie ocupate de către trupe ale armatei Rusiei.³⁶ O astfel de prevedere inclusă în chiar primul punct al proclamației ar fi putut avea menirea de a înmuia vigilența Rusiei.

Al doilea punct al proclamației solicita adoptarea unor noi dispoziții legislative prin care să se pună capăt corupției care afecta Moldova³⁷, cu toate că pentru mulți principala cauză a corupției era reprezentată de reglementarea regulamentară.

În privința stării țăranimii proclamația solicita îmbunătățirea situației celei mai numeroase categorii sociale în raporturile sale cu marii proprietari, dar și în relația cu elita reprezentând conducerea politică a Moldovei,³⁸

³¹ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 342.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, pp. 342-343.

³⁴ Ibidem, p. 343.

³⁵ Ibidem, p. 359.

³⁶ Ibidem, p. 344.

³⁷ Ibidem, p. 359.

³⁸ Ibidem, p. 360.

De asemenea, proclamația solicita o reformă a învățământului și a clerului, precum și înființarea unui tribunal comercial în capitala Moldovei.³⁹

În materie penală, reformele formulate prin proclamație vizau aplicarea pedepselor numai în temeiul legilor și în baza unei hotărâri judecătorești, o reformă a legislației penale, a procedurii în fața instanțelor și a sistemului de pedepse, precum și solicitarea ca ședințele de judecată să aibă caracter public.⁴⁰

Încă din anii precedenți, odată cu înnoirea vocabularului politic în principate, noțiunea de constituție începuse a fi tot mai frecvent utilizată atât în presă cât și în diverse programe ori proiecte de reformă politică. Ideea unei reglementări constituționale, atât în Moldova cât și în Valahia, devenise un loc comun în dezbaterile politice a vremii. Astăzi mai există încă dispute privind eventualul caracter al Regulamentelor Organice, însă pentru clasa politică a vremii nu exista nici un dubiu că acestea nu erau altceva decât acte cu caracter constituțional. Altfel elita politică liberală moldoveană nu ar fi insistat, la 1848, pentru păstrarea dispozițiilor regulamentare, dacă nu le-ar fi considerat ca fiind reglementările cele mai importante privitor la organizarea și funcționarea statului, adică reglementări de natură constituțională, chiar dacă Regulamentele Organice conțineau și reglementări privind domenii subsecvente.

Interesant este și modul în care termenul de constituție era explicat, în special în presa vremii, de către liberalii ce se vor afla în fruntea evenimentelor revoluționare. Presa era unul dintre puținele mijloace de propagare a mesajelor și ideilor politice, dar este greu de estimat impactul în rândul românilor datorită prețurilor abonamentelor și numărului redus al populației alfabetizate. În Ungaria, un ziar precum *Pesti Hírlap (Jurnalul din Pesta)* avea un număr de 4700 de abonați dar potrivit estimărilor era citit de aproximativ 100.000 de oameni⁴¹, în timp ce publicații ce promovau ideile revoluționarilor munteni, cum a fost cazul ziarului *Pruncul român*, editat de C. A. Rosetti și Henric Winterhalder care a apărut între 12 iunie și 11 septembrie 1848 sau al *Poporului suveran* al lui Dimitrie Bolintineanu ce a apărut între 19 iunie și 11 septembrie 1848, au avut o existență efemeră fiind puțin probabil ca aceste publicații românești să fi avut o rată asemănătoare de diseminare.⁴² Iar când vorbim de răspândirea ideilor și conceptelor politice prin intermediul presei în anul 1848 avem în vedere numai Transilvania și Țara Românească pentru că în Moldova domnitorul Mihail Sturdza instituisese cenzura. Tot din cauza instituirii cenzurii presei în Moldova, peste numai zece ani, corespondența dintre Înalta Poartă și Nicolae Vogoride, corespondență descoperită de soția caimacamului, Ecaterina Conachi Vogoride, a fost publicată în presa occidentală din cauza suprimării celei ce apărea la Iași.

Noțiunea de constituție era explicată cititorilor în diverse feluri. Pentru redactorii de la *Naționalul*, ziar care apărea la Craiova, constituția era “maniera, felul

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, pp. 360-361.

⁴¹ Christopher Clark, *op. cit.*, p. 249.

⁴² Vasile Pasailă, *Presa în istoria modernă a românilor*, Editura Fundației PRO, București, 2004, p. 61.

de existență al unui popolu sau al unui guvern”, în timp ce pentru *Constituționalul* reprezenta “frâul tiranilor și pavăza popolilor” sau, mai detaliat, “un contract sau un așezământ social făcut de bună voie între tot popoul între fiecare din mădularii săi în parte, prin care popoul dă fiecăruia individ dreptul de o potrivă cu ale tuturor celorlalți și se leagă că va priveghia a și se respecta de către sine însuși în totalu atât aceste drepturi, cât și libertatea, viața, cinstea și averea lui; iar mădularul fiecare se leagă că se va supune tuturor legilor ce se vor întocmi de către popor”.⁴³

Unul dintre cele mai importante programe politice ale anului 1848 a fost Proclamația de la Islaz. Era prezentată uneori drept *Constituție*. Evident însă că, oficial, ea nu a avut acest statut, elocventă în acest sens fiind denumirea traducerii în limba franceză a documentului, *Proclamation et declaration de droits adressés par le gouvernement provisoire de la Valachie au people roumain*.⁴⁴ Proclamația de la Islaz este mai degrabă un set de principii care ar fi reprezentat baza legală a unei viitoare construcții statale a Țării Românești și nu doar o declarație de drepturi.⁴⁵ Deși este un program de reforme politice, Proclamația are un motto profund religios: “Dumnezeu e Domnul și s-a arătat nouă, bine este cuvântat cel ce vine întru numele Domnului”.⁴⁶

În preambulul textului, al cărui subtitlu este *Respect către proprietate*. *Respect către persoane*, este oferită motivația revoluției valahe, aceea de a-i “ține în frâu și în respect pe voitorii de rău ai fericirii publice”.⁴⁷

Idea unei formule constituționale care să prevadă egalitatea politică a tuturor “fraților” era statuată încă din primele rânduri ale proclamației, arătându-se că “tot românul este un atom al întregii suveranități a poporului: sătean, meserian, negustor, preot, soldat, student, boier, domn, e fiu al patriei și, după sfânta noastră credință, e și mai mult, e fiu al lui Dumnezeu ... Scularea aceasta e pentru binele, pentru fericirea tuturilor stărilor soșietății, fără paguba vreuneia, fără paguba însăși a nici unei persoane”,⁴⁸ statuând în acest fel și principiul indivizibilității suveranității.⁴⁹ Textul acestui articol era explicat și în presa revoluționară. Punctul al doilea al Proclamației de la Islaz era explicat în *Pruncul român* în felul următor: “Până la 11 iunie, când s-a făcut revoluția, numai ciocoi și fiii de ciocoi aveau dreptul să fie mari și tari și să se bucure de toate drepturile; toate slujbele țării erau numai pentru ei. Ca să fi fost ales deputat, trebuia să fii boier sau fecior de boier; dacă nu aveai aceste două, să fi fost cât de învățat, muritor de foame și nimeni nu te băga în seamă. Apoi chiar între boieri era deosebire; boierii cei mici nu puteau să aibă drepturi ca boierii cei mari.

⁴³ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *De la “pravilă” la “constituție”. O istorie a începuturilor constituționale românești*, Editura Nemira, București, 2002, pp. 38-39.

⁴⁴ Ibidem, p. 36.

⁴⁵ Valeriu Șotropa, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976, p. 177.nouă,

⁴⁶ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 533.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916*, Editura Dacia, Cluj, 1991, p. 82.

Negustorii, țărani nu puteau intra în nici un fel de slujbă, fiind priviți ca niște robi. Acuma se schimbă căciula; toți oamenii sunt frați, nimeni nu se naște cu stea în frunte, și astfel fiecare să aibă deopotrivă drepturi de a intra în slujbele țării. Fiul țăranilor poate să ajungă, de va fi învățat, sub cârmuitor, cârmuitor, ministru sau domn; asemenea și fiul negustorului și, în scurt, românul fără osebite”.⁵⁰

Spre deosebire de Petiția-Proclamațiune în numele tuturor Stărilor Moldovei, Proclamația de la Islaz solicita în mod ferm renunțarea la reglementările regulamentare, considerând că acest demers ar fi fost util nu numai Țării Românești ci chiar și Imperiului Otoman.

Un alt principiu, tot mai frecvent apărut în proclamațiile și programele de reformă ale epocii, era cel prevăzut de punctele 5 și 7, puncte ce prevedeau responsabilitatea domnitorului precum și cea a miniștrilor și a tuturor funcționarilor în toate funcțiile publice care urmau a fi ocupate.⁵¹

Proclamația de la Islaz propunea un sistem politic republican, domnitorul urmând a fi “căutat în toate stările soțietății, în toată nația, iar nu într-un număr mărginit de oameni”.⁵² Ales pentru un mandat de cinci ani domnitorul trebuia să fie “tare prin dragostea publică, drept, lumiant, voitor de bine patriei, bărbat întreg” reprezentând, în același timp, suveranitatea “personificată”.⁵³

Recunoscând locuitorilor Țării Românești dreptul de a fi aleși, în mod evident, Proclamația de la Islaz le recunoștea acestora și dreptul de a alege. Membrii puterii legiuitoare, Generala Adunare, urmau a fi aleși pe bază de “alegere largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat și unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile și încrederea publică să-i dea dreptul de a fi ales”.⁵⁴

De asemenea, Proclamația de la Islaz prevedea libertatea absolută a tiparului (punctul 8), înființarea unei armate naționale (punctul 11), emanciparea clăcașilor cu despăgubirea proprietarilor (punctul 13), desființarea robiei (punctul 14), desființarea rangurilor și titlurilor nobiliare, precum și “instrucție egală și întregă pentru tot românul, de amândouă sexele”, urmând a se înființa în acest sens inclusiv două universități, una la București și una la Craiova.⁵⁵

În materie penală, Proclamația de la Islaz prevedea desființarea pedepselor corporale precum și a pedepsei cu moartea precum și înființarea unor stabilimente “penitențiare, unde să se spele cei criminali de păcatele lor și să iasă îmbunătățiți”.⁵⁶

Extrem de relevant pentru caracterul avangardist al Proclamației de la Islaz este penultimul punct care decreta emanciparea evreilor, precum și recunoașterea drepturilor politice pentru toți locuitorii de altă credință ai principatului.⁵⁷ În fapt,

⁵⁰ Ioan Stanomir, *Așteptând revoluția. Pașoptismul și vocile sale*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 72, apud. “Constituția explicată într-o școală de sat”, text publicat în *Pruncul român*, citat în *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 762.

⁵¹ Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 537.

⁵² Ibidem, p. 535.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, p. 534.

⁵⁵ Ibidem, p. 536-537.

⁵⁶ Ibidem, p. 537-538.

⁵⁷ Ibidem, 538.

aceste prevederi aveau să devină realitate abia la sfârșitul secolului și în urma intervenției și a presiunii exercitate de marile puteri asupra României. Textul punctului 2 al Proclamației de la Islaz era explicat astfel în Pruncul român: “de orice lege ar fi un om, tot în Dumnezeu crede. Evrei, mai ales, sunt unii născuți, ei, părinții și moșii lor, aici; aceștia sunt români, mai români decât mulți români. Am văzut evrei armați pentru scăparea țării și armeni, cum și alți străini, mergând să păzească la garda națională, și cu bani ajutând țara; iar unii români, boieri, stând cu nepăsare pe saltea și râzând de oamenii ce iubesc țara lor. De aceea să li se dea și lor dreptul de a fi în slujbă și ei să fie priviți ca niște cetățeni români, cum se obișnuiește la toate națiile luminate”.⁵⁸

Un moment crucial în evoluția gândirii politice românești în reprezintă apariția proiectului de constituție elaborat pentru Moldova de către Mihail Kogălniceanu. O trăsătură ce diferențiază proiectul redactat de Kogălniceanu de toate constituțiile aplicate în România de la 1866 până azi, cu excepția celei din 1952, este plasarea capitolului referitor la drepturile și îndatoririle cetățenilor la sfârșitul textului.

Proiectul de Constituție pentru Moldova era alcătuit din zece capitole care cuprindeau un număr de 121 de articole, după cum urmează: Capitolul I – Despre suveranitate, Capitolul II – Despre puterea legislativă, Capitolul III – Despre puterea executivă, Capitolul IV – Despre Sfatul Miniștrilor, Capitolul V – Despre administrația din lăuntru, Capitolul VI – Despre puterea judecătorească, Capitolul VII – Despre puterea armată, Capitolul VIII – Despre drituri și datorii, Capitolul IX – Despre revisia Constituției și Capitolul X – Dispoziții provisorii.⁵⁹

Un prim element de noutate îl reprezintă inserarea, în chiar primul articol al documentului, al proiectării viitorului stat al Moldovei ca fiind un stat constituțional, un stat în care constituția este legea supremă prin care este reglementată organizarea statului pe baza principiului separației puterilor.⁶⁰ Ideea unui stat constituțional a fost un loc comun pentru majoritatea programelor politice elaborate în timpul anilor revoluționar 1848, proiectul lui Kogălniceanu fiind cel care a conceput instituția domniei cu cel mai limitat rol din perspectiva atribuțiilor care îi erau fixate⁶¹, instiuiind un sistem asemănător, într-o oarecare măsură, republicilor parlamentare din zilele noastre.

Textul articolului al doilea prevedea suveranitatea viitorului stat al Moldovei, fiind însă o suveranitate limitată la politica internă a țării, asta datorită suzeranității otomane și protectoratului rusesc ce nu puteau fi înlăturate printr-o prescripție legală, fie ea și de natură constituțională. Potrivit articolului următor suveranitatea urma să fie exercitată, împreună, de către Adunarea Obștească și Domnitor.

⁵⁸ Ioan Stanomir, *op. cit.*, p. 73.

⁵⁹ Cristian Ionescu, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741-1991*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura C. H. Beck, București, 2016, pp. 170-176.

⁶⁰ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 211.

⁶¹ Vlad Geogescu, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, Jon Dumitru Verlag, München, 1987, p. 144.

Puterea legislativă urma să fie exercitată de către un organism reprezentativ intitulat Adunarea Obștească. Se contura, astfel, pentru viitorul stat al Moldovei, un sistem parlamentar monocameral, ca o continuare a modelului instituit odată cu adoptarea, în cele două principate, a Regulamentelor Organice. Adunarea Obștească urma să fie constituită în urma unor alegeri. Proiectul de constituție reglementa dreptul de vot într-o manieră extrem de modernă, dreptul de a alege fiind recunoscut tuturor bărbaților care aveau împlinită vârsta de 21 de ani și se bucurau de capacitatea deplină de exercițiu. Cu alte cuvinte, dreptul de a alege era recunoscut tuturor celor ce se bucurau și de exercițiul drepturilor civile. Acest sistem electoral nu avea să fie aplicat imediat. La alegerile pentru constituirea primei Adunări Obștești urmau să participe “toți proprietarii ce au una sută fălci pământ, sau o zidire, și altă avere nemișcătoare de valoarea unei mii galbeni, și ca alegători de toți ocărnuitorii averilor bisericesti, episcopi, egumeni și protopopii ținuturilor; de toți slujbașii Statului, afară de simplii scriitori în cele administrative și judecătorești, și de toți militarii cu rangul de ofițer, unii și alții în funcții active, cât și retrași după șase ani de slujbă; de toți starostii de corporații și de toți neguțătorii patentari de starea I; de capacitați, precum profesori și mădulari ai corpurilor învățate cunoscute de Stat, medici, chirurghi, spișeri, advocați, literați și artiști, și în sfârșit de toate comunele sătești ale țării, cari trimet din sânul lor câte doi alegători și anume vornicelul și întâiul paznic”.⁶² Puteau candida pentru un mandat în Adunarea Obștească toți “alegătorii ce vor fi împlinit vârsta de 25 de ani și întrebuințând toate drepturile țivile”.⁶³ Nu puteau vota și nu puteau candida falșiți nereabilitați și nici aceia condamnați pentru “pedeapsa defăimătoare sau corecțională pentru fapte numite crime de către lege, sau pentru vini de furțișag, înșelăciune și atac moravurilor”.⁶⁴

Parlamentul Moldovei urma să fie alcătuit din optzeci de membri și urma să fie prezidat de către Mitropolit, care era membru de drept al Adunării alături de episcopii eparhioți. Mandatul membrilor era de trei ani. Lucrările parlamentului urmau să se desfășoare într-o singură sesiune ordinară, de cel puțin patru luni, existând și posibilitatea întrunirii în sesiuni extraordinare. Convocarea se făcea de către domnitor.⁶⁵

Prin conținutul articolului 16 al proiectului, Kogălniceanu exprima opțiunea pentru un mandat reprezentativ al membrilor legislativului și nu pentru unul imperativ, statuând că membrii Adunării “nu pot de la ținut primi instrucțiuni poroncitoare”,⁶⁶ mandatul imperativ fiind incompatibil cu dezbaterile parlamentare ca instrument de amendare a proiectelor de lege.

Capitolul al doilea al proiectului reglementa și imunitățile și incompatibilitățile reprezentanților Moldovei în Adunarea Obștească. Imunitatea parlamentară a fost reglementată într-o manieră foarte asemănătoare celei din actuala reglementare constituțională. Astfel, potrivit articolului 17, membrii Adunării

⁶² Cristian Ionescu, *op. cit.*, p. 170.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem, p. 171.

Obștești erau declarați “inviolabili”, statuând, în același timp că “ei nu pot fi pârâți, opriți sau judecați în orice timp pentru opiniile ce or fi arătat în sânul Adunării”.⁶⁷ Ei nu puteau fi reținuți sau arestați nici măcar pentru săvârșirea unor fapte penale, decât cu încuviințarea Adunării Obștești, cu excepția cazurilor de flagrant.

În ceea ce privește incompatibilitățile, proiectul lui Kogălniceanu interzicea tuturor membrilor Adunării Obștești să primească, în timpul exercitării mandatului, “de la ocârmuire vre-o funcție nouă, cinstire sau răsplătire”, iar cei care dețineau funcții publice “vor fi înlocuiți prin supleanți în timpul sesiei, și în această vreme nu vor primi leafa postului lor”.⁶⁸ Nu puteau fi aleși ca reprezentanți în Adunarea Obștească “1. Miniștrii și directorii departamentelor, 2. Președinții Curților de casație, înalte, de apel, de administrație și controlului, 3. Procurorul gheeneral, 4. Șeful Poliției Capitalei, 5. Președintele Municipality Capitalei, 6. Comandantul Gvardiei naționale a Capitalei, 7. Administratorii și Președinții tribunalelor de întâia instanță în ținuturile lor”.⁶⁹

Ședințele Adunării urmau să aibă caracter public existând însă posibilitatea ca dezbaterile să fie și secrete. Poliția ședințelor parlamentare urma să fie realizată de către Mitropolit, în calitate sa de președinte al Adunării. Regulamentul privind desfășurarea ședințelor urma să fie elaborat de către membrii Adunării Obștești. Pe lângă funcția deliberativă, Adunarea Obștească avea și rolul de a-l alege pe domnitor precum și pe mitropolitul țării și pe episcopii eparhioți.⁷⁰

Puterea executivă urma să fie exercită de către domnitor. Candidații pentru funcția de domnitor trebuiau să îndeplinească următoarele condiții, cumulativ: să se fi născuți români, vârsta de minim treizeci de ani, și capacitatea de exercițiu atât în privința drepturilor civile cât și în privința drepturilor politice.⁷¹

Ședința Adunării Obștești de alegere a domnitorului urma să aibă loc în maxim treizeci de zile de la moartea, abdicarea sau demiterea domnitorului anterior. Noul domnitor urma să fie ales cu majoritatea absolută a voturilor Adunării. Până la alegerea noului domnitor puterea executivă urma să fie exercitată de către Sfatul Miniștrilor împreună cu Adunarea Obștească. Domnitorul era ales pentru un mandat de cinci ani. Pentru a fi valabile, actele domnitorului trebuiau contrasemnate de către ministrul de resort, cu excepția actelor prin care era numit sau demis un ministru. Din acest motiv persoana domnitorului era inviolabilă, fiecare ministru fiind răspunzător pentru actele contrasemnate de el.⁷²

Capitolul referitor la Sfatul Miniștrilor cuprindea numai cinci articole. Configurația Sfatului și numărul miniștrilor erau aspecte lăsate la aprie Adunării Obștești. Președinte al Sfatului era, de drept, ministrul care deținea portofoliul treburilor din Lăuntru. Orice membru al Sfatului putea participa oricând la ședințele Adunării, putându-se adresa oricând membrilor acesteia. Sfatul miniștrilor avea

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem, p. 172.

printre atribuții redactarea proiectelor de lege care urmau a fi trimise pentru dezbatere în Adunarea Obștească, având și dreptul de inițiativă legislativă.⁷³

Capitolul VIII, Despre drituri și datorii, instituia egalitatea drepturilor civile și politice însă momentul acesta era amânat prin articolul 6 pentru mai târziu, odată cu adoptarea unei legislații electorale care să implementeze acest principiu. În anumite domenii, proiectul lui Kogălniceanu rezerva deținerea unor funcții publice în mod exclusiv celor care aveau, nativ, cetățenia română. Robia urma să fie desființată, statul urmând a plăti despăgubiri. Pedepsa cu moartea și pedeapsa cu bătaia urmau a fi și ele desființate. Libertatea religioasă era garantată fără excepție, însă în privința posibilității de a dobândi terenuri, aceasta era recunoscută numai creștinilor. “Graduala emantipație” a populației de origine evreiască urma să fie reglementată ulterior printr-o lege specială.⁷⁴ Libertatea tiparului și libertatea persoanei erau și ele garantate prin proiectul lui Kogălniceanu. Libertatea învățământului era, de asemenea, garantată, urmând a fi gratuit și egal “pentru tot Românul de ambe sexe”.⁷⁵

În cele mai multe părți ale Europei mișcările revoluționare liberale de la 1848 au fost urmate de momente contrarevoluționare care s-au soldat cu restaurarea unor regimuri politice conservatoare. Nici în principate revoluția de la 1848 nu a avut succes imediat. Ideile politice ale anului 1848, promovarea lor în ziarele apărute în perioada respectivă, activitatea guvernului provizoriu, activitatea politică a liderilor liberali ai revoluției, toate acestea au avut rolul lor în evoluția vieții politice în spațiul românesc. Războiul din Crimeea a fost însă un eveniment care a influențat decisiv soarta românilor. În urma acestui conflict problema statutului principatelor a devenit o problemă de mare importanță pentru marile puteri. Fără ideile politice occidentale ca sursă de inspirație pentru politogramele românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, fără sprijinul politic al marilor puteri pentru constituirea unui stat român desprins de suzeranitatea otomană și protectoratul rusesc la 1859, democrația românească ar fi avut o evoluție și mai lentă și o existență și mai firavă. Și exemplele cele mai la îndemână ar putea fi chiar Turcia și Rusia.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem, p. 175.

⁷⁵ Ibidem.

Bibliografie

Bodea, Cornelia, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982

Carp, Radu, Stanomir, Ioan, Vlad, Laurențiu, *De la "pravilă" la "constituție". O istorie a începuturilor constituționale românești*, Editura Nemira, București, 2002

Catargiu, Barbu, *Discursuri parlamentare (1859-1862 iunie 8)*, Minerva, Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1914

Charle, Christophe, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*, Editura Institutul European, Iași, 2001

Chevallier, Jean-Jaques, *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France de 1789 à nos jours, 6e édition revue et augmentée*, Dalloz, Paris, 1981

Clark, Christopher, *Primăvara revoluțiilor. Lupta pentru o lume nouă 1848-1849*, Editura Trei, București, 2025

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a IV-a revizuită și adăugită, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2011

Davies, Norman, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu, vol. II, Din 1795 până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2014

Drăganu, Tudor, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până în anul 1916*, Editura Dacia, Cluj, 1991

Evans, Richard J., *Goana după putere. Europa între 1815 și 1914*, Editura Corint, București, 2025

Florescu, Radu R., *The Struggle Against Russia in the Romanian Principalities: A Problem in Anglo-Turkish Diplomacy, 1821-1854*, The Center for Romanian Studies, Iași 1997

Geogescu, Vlad, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, Jon Dumitru Verlag, München, 1987

Glenny, Misha, *Balcanii. Naționalism, război și Marile Puteri 1804-2012*, Editura Trei, București, 2020

Hitchins, Keith, *România 1774-1866*, Ediția a III-a, Editura Humanitas, București

Ionescu, Cristian, *Dezvoltarea constituțională a României. Acte și documente 1741-1991*, Ediția a III-a, revăzută și adăugită, Editura C. H. Beck, București, 2016

Iordache, Anastase, *Originile și constituirea Partidului Conservator din România*, Editura Paideia, București, 1999

Jelavici, Barbara, *Istoria Balcanilor. Secolele al XVII-lea și al XIX-lea, vol. I*, Institutul European, Iași, 2000

Mastellone, Salvo, *Istoria democrației în Europa. Din secolul al XVIII până în secolul XX*, Editura Antet, 2006

Neumann, Victor, Heinen, Armin, editori, *Istoria României prin concepte. Perspective alternative asupra limbajelor social-politice*, Editura Polirom, Iași, 2010

Pasailă, Vasile, *Presa în istoria modernă a românilor*, Editura Fundației PRO, București, 2004

Pelimon, Alexandru, *Revoluțiunea română din anul 1848 – Mușatoiu*, Tipografia Th. Mihăescu și Vaidescu, București, 1868

Stanomir, Ioan, *Așteptând revoluția. Pașoptismul și vocile sale*, Editura Humanitas, București, 2019

Stanomir, Ioan, Vlad, Laurențiu, *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie, Editura Meridiane

Șotropa, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1976

Xenopol, A. D., *Istoria partidelor politice în România, volumul I, de la origini până la 1866*, București, 1910